

Productivitat i competitivitat, tan fonamentals com polièdrics

Joan Tugores

Catedràtic d'economia de la Universitat de Barcelona

La millora en la productivitat i la competitivitat és un element necessari per sortir de la crisi. No obstant això, les propostes d'ideologia conservadora pressionen per orientar aquesta competitivitat cap a polítiques regressives i eclipsen les visions riques que consideren la competitivitat i la productivitat compatibles amb la cohesió social. La interpretació en termes tant socials com de progrés d'aquests dos conceptes es torna imprescindible per abordar aquestes nocions cabdals per al futur econòmic i social del nostre país.

«**F**er front a la competència global», «tenir en compte les ineludibles exigències de la competitivitat», «alinejar salaris amb productivitat», totes aquestes i altres expressions semblants s'han convertit en encara més habituals els darrers temps, dins del marc de les receptes per sortir de la crisi. I normalment amb connotacions i implicacions de pèrdues de llocs de treballs, taxes d'atur quasi històriques, moderació o retallades salarials, de drets i prestacions socials que han accentuat també la seva identificació amb propostes ideològicament conservadores si no socialment i políticament regressives.

Hi ha dos paranys importants respecte d'aquesta qüestió en els quals no hauríem d'incórrer. D'una banda, intentar desqualificar o minimitzar el paper de la productivitat i la competitivitat com a problemes cabdals de la nostra economia i la nostra societat. D'altra banda, i relacionat amb l'anterior, permetre que s'instal·lin concepcions unidimensionals i interessades de competitivitat i productivitat que no reflecteixin el caràcter ampli i polièdric d'aquests conceptes. Dit en altres termes, seria –de fet, està sent– un error greu renunciar a la seva interpretació i anàlisi en termes de progrés, potenciant les complementaritats entre productivitat i equitat, fent enriquidorament compatibles la competitivitat i la cohesió social.

Productivitat i competitivitat: conceptes i indicadors cabdals

Això és especialment important a llocs com Catalunya i el conjunt d'Espanya, on les dades mostren com l'allunyament de la productivitat amb relació a la mitjana de la zona euro ha estat un dels trets definidors per excel·lència del model de creixement anterior a la crisi, avui en fallida. Segons dades del Banc d'Espanya, la productivitat espanyola entre 1995 i 2007 va perdre 8,7 punts percentuals respecte a la mitjana de la zona euro, mentre ens enlluernàvem amb una millora de pràcticament la mateixa dimensió en el PIB per càpita. Ara ja està clar que a mitjà termini la dualitat paradoxal de *convergir en PIB i divergir en productivitat* era només aparent, ja que a mitjà i llarg termini el veritable motor del creixement sostenible s'associa a millores de productivitat.

Tampoc podem ignorar que això s'ha produït paral·lelament a una pèrdua de posicions competitives, segons pràcticament tots els indicadors relacionats. Per utilitzar una referència ben coneguda a l'ortodòxia, en els in-

formes sobre competitivitat global del Fòrum Econòmic Mundial, Espanya va passar del lloc 22 al 43 en pràcticament una dècada, amb una caiguda especialment notable els darrers anys, quan la crisi ha posat tossudament en evidència la magnitud de les febleses que hem d'afrontar.

El veterà i assenyat economista australià Max Corden ja fa temps que va assenyalar tres possibles vessants dels problemes de competitivitat. En primer lloc, unes pautes d'especialització esbiaixades envers sectors amb una dinàmica inferior a la mitjana rellevant pel que fa a innovació, tecnologia i productivitat. En segon lloc, uns mecanismes d'assignació de recursos que prioritzen els àmbits i sectors protegits de la competència exterior i més basats en el *rent seeking* (beneficis o *pelotazos* derivats d'escassetats artificials, com ara llicències de construcció) que no pas en les activitats de *profit seeking* que han de superar els filtres de respondre a necessitats reals amb qualitat i preus capaços de fer front a la competència internacional. I en tercer lloc, una economia amb problemes generals de baixa productivitat sistemàtica. Constatar que a Catalunya i Espanya tenim en bona mesura simultàniament les tres dimensions dels problemes és bo per entendre per què tenim més dificultats que en altres indrets i per què ens cal especialment una anàlisi i interpretació àmplies, realistes i ponderades dels reptes de la productivitat i la competitivitat.

Unes concepcions enriquidorament polièdriques de la competitivitat i la productivitat

Que el cost de la crisi estigui recaient de forma desproporcionada en els treballadors –per la via de l'atur, les retallades de sou i drets dels que mantenen la feina, i mitjançant les incerteses de tota mena respecte del futur, incloses les relatives a pensions– i en el teixit de la petita i mitjana empresa, fa que sigui especial important, per fonamentar una recuperació sòlida i un progrés raonablement equitatiu, esbrinar amb més profunditat què volen dir competitivitat i productivitat, i clarificar que són nocions molt més àmplies, molt més polièdriques, que no poden ni mereixen ser «capturades» en interpretacions esbiaixades i interessades.

Cal reconèixer que la productivitat és un concepte central en el progrés i el benestar. Fa referència a la capacitat per generar més béns i serveis en relació amb els factors de producció emprats. Fa més de dos segles,

Adam Smith ja esmentava que el pal de paller de la dinàmica de la *Riquesa de les nacions* és «l'habilitat, la capacitat i la destresa» – una noció intuïtiva de productivitat que manté plenament el seu sentit– amb què es fan servir els recursos d'una societat. I no hi cap dubte que, en termes històrics, els gran canvis en els nivells de vida s'associen a la introducció generalitzada de millores de productivitat. Però en aquestes millores intervenen dimensions molt diverses. Des de les assignacions de recursos envers sectors amb futur, fins a inversions adequades amb el finançament adient, passant per un marc institucional que faciliti tot això... de manera que en cas d'una baixa productivitat no es pugui culpar només, ni principalment, els treballadors. La millora de la productivitat requereix la implicació de tots i un aspecte que cal valoritzar, com la insistència en vincular els salaris a la productivitat, fins i tot a curt termini (a llarg termini els mecanismes són inexorables), augmenta la coresponsabilització entre agents econòmics i socials, i hauria de conduir a portar als àmbits de concertació social un ventall d'aspectes més amplis que els considerats tradicionalment.

Les concepcions de competitivitat actuals també fa temps que han desbordat les simples comparacions de costos (i de variacions, més o menys intervingudes o manipulades, dels tipus de canvi). L'estudi anual sobre competitivitat global del Fòrum Econòmic Mundial, una referència de l'ortodòxia sobre el tema, la defineix d'una manera especialment àmplia com el «conjunt d'institucions, polítiques i factors que determinen el nivell de productivitat d'un país, factor clau del nivell sostenible de prosperitat que pot obtenir una economia». I entre els pilars de la competitivitat figuren factors com la qualitat de les institucions i les infraestructures o el paper de l'educació i la innovació. L'altre estudi de referència, de l'escola de negocis IMD de Lausana, fins i tot dona més pes a factors socioculturals, amb referències explícites, per exemple, al marc d'una societat, al paper de les classes mitjanes com a fàbrica social, a les actituds i els valors, etcètera.

Existeixen doncs arguments per constatar com la competitivitat i la productivitat són conceptes molt més polièdrics del que alguns amb oportunisme i d'altres amb resignació semblarien acceptar. Cal extreure les implicacions d'aquestes realitats.

Consideracions finals

Però precisament perquè es tracta de nocions cabdals, són l'objecte obscur del desig d'interpretacions esbiaixades i interessades. Ja fa temps que Paul Krugman va denunciar l'obsessió perillosa en què es podia convertir la competitivitat si es feia servir una concepció unidimensional «capturada» per determinats interessos en comptes d'un repte compartit pel conjunt de la societat. El fet que determinats indicadors de competitivitat facin servir indicadors de «suma zero», com ara quotes d'exportacions mundials o posicions als rànquings, facilita interpretacions maniquees de contraposicions d'interessos i dinàmiques considerades inevitables de guanyadors i perdedors, en detriment de la recerca de mecanismes «de suma positiva» en què tots els participants, com a mínim potencialment, surten afavorits i tenen per tant incentius per remar tots en la mateixa direcció. Ni la vida econòmica ni la societat són «jocs de suma zero», malgrat la insistència de concepcions maniquees d'actuar com si fos així.

En efecte, cal constatar com la retòrica dominant –amb el suport entusiàstic de determinades ortodòxies acadèmiques i polítiques ben connectades, com ha il·lustrat nítidament i amb vehemència el documental guanyador de l'Oscar 2011 *Inside Job*– insisteix en aquests conceptes de forma manipuladora. Ho fa per aconseguir una reorientació del model productiu en favor de l'accentuació de les desigualtats i la concentració de poder, que ja havia trobat en les desregulacions globals d'abans de la crisi un entorn propici, al que ara es volen superposar uns ajustos no sempre distribuïts de forma raonablement equitativa ni eficient.

Cal reconèixer també que la contrapartida de les utilitzacions interessades d'aquests conceptes ha estat massa sovint unes posicions defensives o reactives dels partits i les organitzacions socials considerats d'esquerres, la qual cosa ha contribuït al seu afebliment electoral, paradoxalment en uns moments en què els errors de les concepcions ideològiques, polítiques i acadèmiques objectivament regressives i conservadores ens havien portat a una crisi gegantina d'abast històric. Aquesta feblesa de les esquerres per articular unes opcions constructives i pragmàtiques està tenint l'efecte encara més especialment paradoxal de deixar en mans dels causants de la crisi la seva gestió i la fonamentació de l'eventual recuperació. Es vol perpetuar aquesta situació?

Així doncs, una revisió i interpretació adequada en termes socials i de progrés del que hi ha darrere de les

nocions de productivitat i competitivitat és possible i desitjable. I m'atreuria a afegir que és imprescindible. Cal reconèixer que són dimensions cabdals, fonamentals, que tenen elements d'ampli abast –polièdrics, com s'ha insistit– que legitimen ampliar l'agenda de la concertació social, d'un «contracte social» requerit no només per a una sortida raonable de la crisi, sinó per a una fonamentació de la recuperació amb més solidesa. I cal constatar també que hi ha elements potents de complementarietat entre la competitivitat i la cohesió social, des de les polítiques adients en matèria d'educació i innovació fins a les polítiques de suport a la internacionalització del teixit productiu i emprenedor amb especial èmfasi en la petita i mitjana empresa. Un plantejament de progrés del futur de la nostra economia i que la nostra societat requereix com a peça central per potenciar aquests elements de complementarietat, definits amb valors i projectes compartits.

Referències:

CORDEN, W. MAX. *Economic Policy, Exchange Rates, and the International Monetary System*. Oxford University Press, 1994.

IMD. *IMD World Competitiveness Yearbook*. 2010. parcialment disponible a: www.imd.ch i www.worldcompetitiveness.com.

KRUGMAN, Paul. «*Competitiveness –a dangerous obsession*». A: *Foreign Affairs*, 1994.

TUGORES, Juan. *Crisis: lecciones aprendidas... o no*. Ediciones Marcial Pons, 2010.

TUGORES, Juan. «Racionalidad versus intereses: hacia una economía política de la globalización + crisis». A: *Revista de Economía Crítica*, 10. (Desembre de 2010).

FÒRUM ECONÒMIC MUNDIAL. *Global Competitiveness Report 2010-2011*. Setembre de 2010. Disponible a: www.weforum.org.